

*Az igazi tehetség, vagy talentum, vagy akár géniusz mindig valamilyen rendet lát maga előtt, illetve rendet teremt egy olyan területen, ahol még addig senki nem járt, ahol még senki nem látta meg az összefüggéseket. Ez érvényes a keresztyén gondolkodásra is. Ez azt jelenti, hogy mind a természettudományok, mind a bölcsészettudományok, mind pedig a matematika, a filozófia és a művészetek iránt nyitottnak kell lennünk, amikor a teológiát műveljük. Istennek ugyanis csak egyetlen teremtett világa van, amely egységes egész a Teremtő felől nézve. Az erre vonatkozó ismeretek is erre az egyetlen világra vonatkoznak, s ezek mind ajándékképpen adtak az embernek. Ezek közé az ajándékok közé tartozik az ember különleges szellemi képessége is, amellyel nemcsak a természet rendjét fedezheti föl, hanem éppen e teremtettségi adottságaival megfejtethi a kijelentés titkait a hitben, majd pedig azokat az embertársai javára fordítja.*

## ABSTRACT

*The truly talented or genius person is able to recognize an order by his mind and, at the same time, he puts the newly discovered ones in an order on such a domain where nobody could see any coherence or law before. This is true for the Christian way of thinking as well. So, theologians have to be open towards natural sciences, humanities, arts, mathematics, philosophy alike. That is to say God created only one unique world which is an integral whole from His viewpoint. Therefore, whenever we obtain new knowledge about this unique world, we have to consider these as gifts and possible benefits from God to the mankind. One of these gifts is the special talent of man through which he or she is capable to discover and understand not only the law of the created world but also the mystery of revelation of God by faith in order to serve his or her fellowmen.*

Szinte mindenki azzal a természetességgel fogja föl az emberi tehetség tényét, hogy arra születni kell. Ezzel a közvélekedés olyasmit akar kifejezni, hogy vannak kivételes képességű emberek, akik az élet bizonyos szellemi-gyakorlati területein olyan különlegeset alkotnak, amire az átlagember nem képes, vagy amit általában nem is igen lehet egykönnyen megérteni. Inkább csodálni szokták az ilyen egyéniségeket. A köznyelvben igen gyakran a rendkívüli képességgel megáldott emberekre mondják, hogy sok talentuma van. A *talentum* szó eredetileg a méréssel és a mértékekkel volt kapcsolatban. Több keleti nép kultúrájában megjelenik ez a fogalom. A Biblia is említi néhányszor. Az Ószövetségben inkább súlymértéket jelent, az Újszövetségben is megmarad ez a jelentése (Mt 18,24), de bővül az értelme, amikor Jézus elmondja a talentumokról szóló példázatát (Mt 25,15kk). Itt már a kapott talentumok kamatoztatásáról van szó, s az idők folyamán ennek egyre inkább – átvitt értelemben vett – szellemi jelentése lett. Az

\* Elhangzott előadás a Doktorandusz Kollégium 2011. április 24-i képzési napján. Első megjelenés: Zsengellér J.–Kodácsy T.–Ablonczy T.: Felelet a Mondolatra. Tanulmányok a 60 éves Bogárdi Szabó István tiszteletére, Budapest, KRE, PRITA, L'Harmattan Kiadó, 2016, 297–309.

európai népek nyelvébe is már inkább így ment át, és többnyire az emberi képességet jelölték vele. Ma már a súlymértékkel kapcsolatos jelentése alig használatos, inkább a rendkívüli szellemi tehetséget kifejező szóvá vált. A „talentumos ember” az okos embert jelenti, a különleges képességet, olykor a zsenit vagy géniuszt. A magyar nyelvben nem alakult ki a talentumnak többféle szinonímája, talán a *képesség*, *tehetség* szavakkal lehet leginkább visszaadni az értelmét. A keresztyén művelődési körben éppen Jézus példázata kapcsán árnyaltabb és gazdagabb jelentéssel bír.

Egy pillanatra visszatérve a régi időkhöz, már a görögök is észrevették, hogy a zenében, a festészetben, a költészetben és a matematikában valamilyen különleges emberi képesség játszik közre az alkotás folyamán.<sup>1</sup> Valami titokzatos dolog van ott a háttérben. Az ilyen alkotásokhoz talán más emberek nem is igen férhetnek hozzá, vagy csak kivételes tehetséggel megáldott emberek képesek azt felfogni vagy abban meglátni valami értelmeset és szépet. A görögöknek nagy általánosságban igazuk volt, amikor ezt a négy területet olyannak tekintették, mint amelyre csak rendkívüli tehetséggel megáldott emberek léphetnének be. A rómaiak is észrevették ezt a különös ténytet, és úgy fogták föl, hogy valami természetfölötti lény, valami isteni szellem, a Genius vette hatalmába az illetőt, amely aztán elkísérte élete végéig. Ma már nyilvánvalóan másként szemléljük ezt a kérdést, látószögünk is sokkal szélesebb. Ilyen zsenialitás ugyanis más területeken is megnyilvánulhat, például a sakkjátékban, néhány labdajátékban vagy a színjátásban és műszaki találmányokban. Példaként említve zseniális magyar műszaki találmánynak tekintjük a több mint negyven éve feltalált Rubik-kockát, amelynek a játékon túlmenően a téri és idői képességek mérésében is szerepe van.<sup>2</sup> Más területről még feltétlenül meg kell említeni egy példát, a labdarúgást, amely jelenleg a legtöbb nézőt vonzza a stadionokba.<sup>3</sup> Elgondolkodtató számunkra, hogy a magyar Puskás Ferenc, aki csupán általános iskolai végzettséggel rendelkezett, mégis az egyik legismertebb magyar embernek számít, stadiont és futballakadémiát neveztek el róla. A kommunista politikai rendszer igyekezett a nevét is törölni a magyar közéletből. Viszont az ő esetében mindig azt olvashatjuk a szakemberektől, hogy a futballban rendkívüli tehetséggel bírt. Bozsik József és Kocsis Sándor úgyszintén. Mármost azért említjük meg őket, mert a tehetség kibontakozásához mindig valamilyen területre van szükség. A futball ilyen terület, mert alkalmas arra, hogy egyfajta emberi tehetséget napvilágra segítsen. Más területek nem biztos, hogy előhozzák a tehetséget, vagy pedig alkalmatlanok rá, hiszen senki nem fogja értékelni vagy élvezni azt, hogy például kislabdadobásból valaki rendkívülien jó. – Mi most az egyszerűség kedvéért többnyire megmaradunk a görögök által megnevezett négy területnél, s ennek alapján próbálunk majd a jelen korban is érvényes következtetésekre jutni az emberi tehetség kérdéskörében.

1 Vö. CZEIZEL: Matematikusok, gének, rejtélyek, 15.

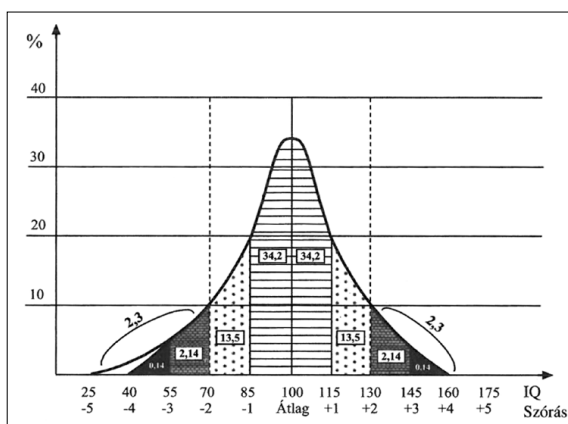
2 Itt feltétlenül meg kell jegyeznünk, hogy Rubik Ernő nemcsak a „kockát” találta fel, hanem más egyéb játékokat is, amelyek az ő rendkívüli képességére vallanak.

3 Jelenleg a világon az összes sportágat figyelembe véve a legtöbb nézője van a futball-világbajnokságnak, a második helyen van az olimpia és harmadik helyen a futball-Európa-bajnokság.

## A téma különlegessége

A tehetség kérdése, illetve titka vagy mibenléte mindig is foglalkoztatta a társadalmakat. Magáról Newtonról éppen Voltaire vélekedett úgy, hogy megragadott valamit Isten gondolataiból. Így akarta kifejezni csodálatát. A kivételes tehetségekkel kapcsolatban a kultúrtörténetből megannyi érdekes esetet tudnánk még fölhozni, de most inkább a 20. századra figyelünk, mert a hozzánk közelebb eső időkben vannak komolyabban értékelhető eredmények ezen a téren. Francis Galton (1822–1911), Charles Darwin unokatestvére dolgozta ki először a tudományosan is értékelhető mérési módszert az emberi képességgel kapcsolatban. 1874-ben végzett vizsgálata alapján, az ún. szenzoros diszkriminációs teszt segítségével azt állapította meg, hogy „minden 4000. férfi rendelkezik kivételes szellemi képességekkel és minden 1 millió emberre esik egy géniusz”.<sup>4</sup> Ennek kapcsán indultak el a 20. századi vizsgálódások. Sokan kedvet kaptak az emberi intelligencia vagy mentális képességek méréséhez, míg végül 1916-ban Lewis M. Terman (1877–1956) bevezette az USA-beli Stanford Egyetem professzoraként az intelligenciakvócienszt (intelligence quotient), a híressé vált IQ mozaikszót az emberi képességek mérésére. Az eredeti IQ-elképzelések helyett ma már sokkal kifinomultabb módszert használnak, ugyanis időközben sokat fejlődött mind a technikai tudás, mind az agy kutatás, mind pedig az ember szellemi képességét mérni tudó módszer. (Ezt nem részletezzük, magyar nyelven Czeizel Endre orvos genetikus foglalkozott ezzel a kérdéssel a legrészletesebben.<sup>5</sup> Az ő műveit és ábráit gyakran fogjuk segít-

DR. CZEIZEL ENDRE



1. ábra: A Gauss-féle normális eloszlás: nagy tömegű emberi minta vagy népesség értelmi szintjének vizsgálati eredménye

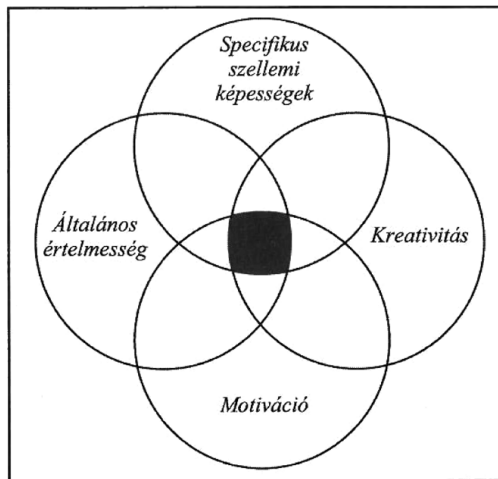
4 CZEIZEL: Sors és tehetség, 23.

5 Vö. CZEIZEL: Sors és tehetség, valamint CZEIZEL: Matematikusok, gének, rejtélyek. Czeizel Endre ezeken kívül még számos előadásban, tanulmányban, könyvben írt a tehetség orvosenetikai megfigyeléseiről, egyelőre az ő művei jelentik a tájékozási lehetőséget ezen a téren.

ségül hívni tanulmányunk bevezető részében!) A mai tesztek már sokkal célzottabban mérnek, így az eredmény is más. Általánosságban úgy lehetne bemutatni ezt, hogy valamilyen szempontrendszer szerint megméri az emberek ezreinek vagy millióinak sokféle intellektuális és pszichikai képességét, majd az eredményt ábrázolják egy koordináta-rendszerben, ahol szépen kirajzolódik egy Gauss-féle haranggörbe, amely jól mutatja, hogy az emberek hányad része milyen szellemi teljesítményre képes.

Az átlagot szokták 100-nak venni, és ehhez viszonyítanak mindent. Ebből van ugyanis a legtöbb, amint ez az ábrán is látható. Az IQ-t így számokkal tudják kifejezni. A 130 IQ felettek, akik általában a népesség 2,3%-át teszik ki, alkotják a jó képességű, az értelmes emberek csoportját, akiket *talentumnak*, *tehetségnek* is neveznek. Aztán vannak az ún. *kivételes talentumok*, s ez a kategória már csak minden ezredik embert foglalja magában. Egyszerű példát választva, a 10 milliós Magyarországon ez a réteg tízezer fős. Amikor megvizsgálják ezek közül azokat, akik már olyan 160 körüli IQ-val rendelkeznek, akkor ez mintegy 330 embert jelent. Őket szokták „*szupertalentumos*” embereknek nevezni. Az igazi géniuszokat általában 175 IQ-val számozzák be, s az ilyenek száma a 10 milliós népesség körében már csak 3 személyt jelenthet.<sup>6</sup> Pl. manapság ilyennek lehetne tekinteni Lovász Lászlót, aki a világ egyik legnagyobb matematikusa, vagy Kocsis Zoltánt, a világhírű karnagyunkat és zongorista előadóművészünket. Bolyai János biztosan géniusza volt a saját korának. Bartók és Kodály is ilyen volt.

## Négy komponens



2. ábra: A szellemi képességek négy összetevőjének a viszonya. A kivételes társadalmi teljesítmény akkor várható, ha ez a négy képesség („faktor”) egybeesik

<sup>6</sup> Vö. CZEIZEL: Sors és tehetség, 20–21.

Hogy ne kalandozzunk, illetve tévedjünk el nagyon ebben a témában, ettől a ponttól kezdve azt érdemes csak vizsgálnunk, hogy milyen tulajdonságokat vesznek figyelembe, amikor az emberi tehetséget valamilyen mérőszámmal akarják ellátni. Egy darabig Czeizel Endre gondolata mentén haladva, majd attól fokozatosan eltérve, az egyik legáltalánosabb modell szerint négy ilyen területet különítenek el: 1. az általános értelmi képesség (vagy intelligencia), 2. a specifikus szellemi képességek, 3. a kreativitás és 4. a motiváció.

1. Az említett IQ az általános értelmi képesség területére esik. Az intelligenciát nagyon nehéz megfogalmazni, könnyebb mérni, mint definiálni. A tudományos berkekben egy ilyen meghatározást használnak: „Az intelligencia az egyénnek az az összetett vagy globális képessége, amely lehetővé teszi, hogy célszerűen cselekedjék, hogy racionálisan gondolkodjék és eredményesen bányáskodjon környezetével.”<sup>7</sup> Ez túl általános meghatározás. Én az intelligencia szó eredeti értelméből indulnék ki, jelesül abból, hogy a dolgok mélyére nézést, a belelátást, a „közé” olvasást (inter lego) jelenti. Szerintem az az intelligens ember, aki törekszik bármiben a dolgok mélyére látni, azokat elemezni és helyesen értelmezni. Az IQ-val ezt lehet „mérni”, illetve a számok erre utalhatnak. Itt már gondolni kell arra is, hogy nem önmagától tesz szert valaki magas IQ-ra, mert a környezet is szerepet játszik abban, hogy ki mivé fejlődik.

2. A speciális értelmi képességek már elvisznek bennünket az ember szellemi életének különböző területeire és azt állapítják meg, hogy valakinek azon az adott különös területen milyen mély az intelligenciája. Itt már szétválnak a különböző tehetségtypusok meghatározott területekre, pl. a zenei, művészi, természettudományi, logikai, matematikai, nyelvi, testi képességek világára és még megannyi területre. A tehetség irányát szemlélhetjük: Bartók Béla a zenében, Munkácsy Mihály a festészetben, József Attila a költészetben, Bolyai János a matematikában, Eötvös Loránd a fizikában, Puskás Ferenc a futballban bizonyult rendkívüli tehetségnek. A legújabb agyutatók ezeknek a területeknek a feltárásában sokat segítettek. Ezek a kutatások aztán rámutattak számos érdekes képességre is, amelyeket manapság jobban értünk, mint akár a 20. század első felében. Pl. a férfiaknak jobb a térbeli tájékozódóképessége, mint a nőké. Említeni szokás, hogy a férfiak ezért tudnak könnyebben beparkolni két autó közé! A nők között viszont kevesebb a beszédhibás, a nyelveket is könnyebben tanulják, általában jobbak a verbalitás terén a férfiaknál. Ez azért van, mert a nők esetében általában a két beszédközpontjuk közül nem válik valamelyik dominánssá, míg a férfiaknál csak az egyiknek van domináns szerepe. Ezen a specifikus területen jelenik aztán meg a matematikai képesség is, mint – a közhiedelem szerint – valami különös adománya az „isteneknek”.

3. A kreativitás szintén érdekes tulajdonságokra mutat rá. Azt figyelték meg, hogy legtöbbször nem a magas IQ-val rendelkező gyerekek a legkreatívabbak. A tanárok általában a magas IQ-val rendelkező diákokat kedvelik, a kreatívakat kevésbé, mert a kreatív gyerekek viselkedését furcsának találják, nem mindig értik a tetteiket. Ezeket a gyerekeket nem érdekli annyira a népszerűség, az elismerés, a

7 Vö. CZEIZEL: Sors és tehetség, 25.

pozícióharc, mint az jellemző a magas IQ-val rendelkező általános „jó tanulókra”. A kreatív gyerekeknek nagyon sok tulajdonságát lehet felsorolni: aktívak, sokat kérdeznek, jó a humoruk, mély a fantáziájuk, szeretnek gyakran magányosak lenni, lelkileg nem könnyen megközelíthetőek stb. Ezeket nem lehet egy zárt meghatározásban összefoglalni. A szakirodalom „divergens gondolkodásúaknak” nevezi őket.<sup>8</sup> Két szélsőséges esetet említsünk meg. *a)* A legújabb genetikai eredmények létrejöttében három különleges fiatalember játszott nagyon komoly szerepet. Érdekesen jellemezték őket. James Watson „25 éves, irritálóan pimasz, huligánosan viselkedő, botrányhős ifjú”, Francis Crick pedig „harsány, mindenki hasába lyukat beszélő, mindent jobban tudó, túlkoros doktorandusz”. A harmadik is érdekes alak lehetett: Craig Venter, „akit sokan hasonlítottak az amerikai mitológia kedvenc hőiséhez, a kocsmajátót berúgó, csípőből tüzelő magányos cowboyhoz, [...] A középiskolából kimaradt, csak Porschéval közlekedő, kemény, individualista háborús veterán, aki fellázad az intézményes tudomány ellen, [...] magánvállalkozást alapít” a génkutatás számára.<sup>9</sup> Bizonyára csak arról van szó, hogy ezek igazából élénk fantáziájú, okos és kreatív fiatalok, akiknek a viselkedése mögött valami különös tehetség rejlik. Az első kettő már megkapta a Nobel-díjat. *b)* Vannak aztán más-milyenek is, akik éppen ellenkezőleg, gyakran elvonulnak a világtól, és egyszer csak előbukkannak mint fényes csillagok. Pl. Einstein 21 éves korában a Zürichben szerzett politechnikai főiskolai végzettséggel elment Bernbe egy szabadalmi hivatalba és ott dolgozott szürke hivatalnokként. Elbújt a világ elől! Közben 5 év alatt megalkotott négy olyan nagy felfedezést, amely megrengette az egész világot. Még ma is érezni ennek hullámain!

4. Azt figyelték meg, hogy ha valakiben megvan a magas IQ és vannak speciális képességei, s ezekhez ráadásul a kreativitás is járul, mindez még nem elég ahhoz, hogy „talentumos” ember váljék belőle, vagy akár a géniusz volta felszínre jöjjön. Valami még hiányzik. Ez a valami egyfajta *emocionalis* jellegű tényező, amely az elkötelezettséget, akaratot, szorgalmat, kitartást, elmélyülést jelenti a munkában. Ezt szokták „megszállottságnak” mondani. Ez a kifejezés nagyon találó. Bizony, gyakran szoktuk így minősíteni az ilyen embereket, akiknek rendszerint van valami rögeszméje, amiről nem beszél, a környezete pedig ezért nemigen érti. Ezek a tulajdonságok már átesnek az érzelmvilág területére, s ezért az IQ mellett bevezették az EQ mozaikszót is, amely az *emocionalis kvóciens*t (emotion quotient) jelenti.<sup>10</sup> Ez is sokféle tulajdonságot jelent, de véleményem szerint ezek között a legerősebb az „elkötelezettség” tudatos magatartása. A külső szemlélő ezt látja az ilyen embereken, de nem érti, miért „köti mindig az ebet a karóhoz”. Szerintem ez valamilyen belső látást jelent, amit nem lehet szavakkal leírni, maga az illető sem tudja elmondani, csupán érzi, hogy neki igaza van, vagy másképpen kifejezve: talált valami „drágakövet” a szellemi élet területén és abban gyönyörködik. Az ilyen ember lát valamit, amihez ragaszkodik, és ez szilárd elkötelezettséget eredményez nála. Ilyen volt a politikában pl. Jefferson, akinek – sok híres amerikai elnökkel

8 Vö. CZEIZEL: Sors és tehetség, 30. A kreativitást Czeizel Endre részletesen bemutatja és példákkal illusztrálja. Mi más helyről veszünk példákat.

9 Vö. VENETIANER: Út az „élet könyve” elolvasásához, 563.

10 Vö. CZEIZEL: Sors és tehetség, 33–34.

ellentétben – mind az IQ-ja, mind pedig az EQ-ja magas volt, és a kettő egymással összhangban is volt.<sup>11</sup> Egyik halhatatlan alakja lett az USA történetének. Az EQ egyfajta belső indítást, késztetést jelent, amit jól ír le Edison, aki a több ezer fölfedezését csak 1%-ban tartotta a tehetsége eredményének, és 99%-ban a szorgalmának.<sup>12</sup> Olykor annyira dolgozott, hogy éjszaka csak egy műhelypadon aludt pár órát, és reggel folytatta a kísérleteket. Vagy érdekes eset maga Faraday, akit a világ legnagyobb kísérletező fizikusának tartanak, ő azonban nagyon keveset tudott a matematikából, és mégis szavakkal igen jól leírt bizonyos jelenségeket, amelyeket aztán a kitűnő matematikai tudással is rendelkező Maxwell öntött matematikai formába, s így született meg az elektromágneses erőter négy híres egyenlete.<sup>13</sup> Egyébként Maxwellnek is volt egy „rögeszméje”, mely szerint az elektromosság törvényeit nem lehet a newtoni szemlélet alapján megalkotni, s ezt senki nem fogadta el a korabeli legnagyobb tudósok közül. Mégis Maxwellnek lett igaza mindenki mással szemben. Az EQ tehát ténylegesen létező faktora az emberi szellem kivételes voltának.

### Az ötödik komponens: mit mondjunk a teológusokról?

Rögtön fölremlik előttünk, hogy van-e egyáltalán létjogosultsága a tehetségről beszélni a teológusok esetében. Van-e a teológiában zseni? Kik vitték sokra a teológiában? Próbáljunk értelmes választ keresni ezekre a kérdésekre.

a) Amikor ehhez a témához közelítünk, először érdemes megemlíteni a keresztyenség általános fölfogását az emberről. Mint Isten teremtménye, valamennyi ember megajándékozott lény. Keresztyén fölfogás szerint nincs abszolút értelemben jó vagy rossz ember, Isten szemében nincs kivételezett vagy lefokozott ember, hanem mindenki olyan, akit egyformán szeret. Ez következik Jézus Krisztus áldozatából, amely mindenkire nézve egyformán érvényes. Maga Jézus mondta, hogy „Atyám azt akarom, hogy akiket nékem adtál, azok is ott legyenek, ahol én vagyok!” (Jn 17) Ez ugyanúgy vonatkozik minden emberre. De arról is olvashatunk a Szentírásban, hogy nem egyforma „lelki ajándékokkal” vagy „kegyelmi ajándékokkal” ruházta fel Isten a választottait. Sőt még ezek mértéke is különböző (Ef 4,7). Ebbe belefoglaltatik mindaz, amiről eddig szó volt, jelesen a szellemi képességek világa, a tehetség problematikája. Ugyanis mindenki kapott a Teremtőjétől valami egyedi, sajátos ajándékot, amely őt azzá teszi, aki. Éppen ebből következik az a keresztyén felfogás, mely szerint mindenkiben azt kell látnunk, meglátnunk, észrevennünk, hogy őt a Teremtője kivé alkotta a maga felcserélhetetlen mivoltában. Itt kell keresnünk az emberi tehetség lényegét, mibenlétét, értelmét. A kérdésünk nyilvánvalóan az, miként fogjuk ezt föl, illetve mi módon ragadjuk meg ezt az

<sup>11</sup> Vö. CZEIZEL: Sors és tehetség, 34.

<sup>12</sup> Vö. uo.

<sup>13</sup> Azért hozzuk itt ezt a példát, mert éppen a matematikát említettük a specifikus szellemi képességeknél. Ha Faradaynek meglett volna ez a tudása, bizonyára ő is képes lett volna fölfedezni az elektrodinamika alapegyenleteit. Általában megfigyelhető az, hogy a legnagyobb alkotásra képes fizikusok mind kitűnő, mondhatnánk zseniális matematikai tudással rendelkeztek.

egyedi, csak neki szóló, csak őreá jellemző ajándékot? Nehéz feladatnak látszik, de megpróbáljuk.

b) Először is azt tapasztaljuk, hogy – visszagondolva a görögök négy területére – a zene, a festészet és a költészet területén az alkotásokat az ember láthatja, szemlélheti, tapasztalhatja az érzékszerveivel, és így valamilyen érzést, tetszést, élvezetet, indulatot vált ki belőlünk, a megfigyelőből. Véleményt is formálunk magunknak. Szép vagy nem szép? Hatott-e az érzelmünkre vagy nem? Ekképpen viszonyulunk hozzá. A legtöbb „zseniális” alkotást közvetlenül megcsodálhatjuk. Nemcsak a d-moll toccatát és fúgát, de még a Rubik-kockát is. Gyakran lejátszódik az is, hogy ami most nem tetszett, pl. egy festői vagy zenei alkotás, azt később nagyon magasra értékeljük. Én magam több Ady-verssel voltam így. Ilyen az érzékekkel tapasztalható világ. Igen ám, ha azonban valakinek megmutatják a matematikusok által fölfedezett képleteket, egyenleteket, azon csak elborzad az emberek nagyon nagy hányada, vagy legalábbis nem gyönyörködik benne. A matematikai emberi tehetség alkotásai a külső szemlélőben nem váltanak ki csodálatot, nem jelentenek élvezetet. Maga Czeizel Endre is ilyenén volt a matematikai eredményekkel: „...be kell vallanom, a csúcsteljesítményt jelentő képletek bennem nem keltettek felséges élvezetet”.<sup>14</sup> Ugyanakkor viszont van néhány kivételes személy, aki megérti, fölfogja, meglátja a hasznát a tudományban, s ezek legtöbbje azt mondja, hogy a matematika szép. Azért szép, mert meg tud ragadni titokzatos dolgokat, mint pl. a végtelent. Szerintem azért éreznek sokan „hidegrázást”, amikor a matematikára gondolnak, mert nem képesek fölfogni a benne rejlő különös emberi intelligencia mélységét. Titokzatos dolgok ezek! Bolyai Jánost sem értette meg a saját kora, illetve nem tudták fölmérni gondolatainak zseniális jelentőségét. Talán az édesapja, Bolyai Farkas és Gauss beleláttak ebbe, de ez sem biztos. Bolyai János legalább az édesapjától hallott ezekről a geometriai problémákról, és itt élt az európai iskolai környezetben, a Marosvásárhelyi Református Kollégiumban. De mit mondjunk Rámánudzsán (1887–1920) indiai matematikusról, aki egy nagyon szegény dél-indiai családban született, járt valamilyen iskolába, eljutott nehezen az érettségiig, utána egy kikötőben dolgozott éhbérért. Szabad idejében a matematika területén kalandozott az elméje, és megfogalmazott sok új és rendkívüli tételt. Elküldte az angolok világhírű matematikusának, Godfrey H. Hardynak (1877–1947) Cambridge-be, aki első látásra azt gondolta, hogy egy elmebeteg küldeményéről van szó. Kis idővel később kíváncsiságból mégis megnézte, és furcsa tételeket talált benne bizonyítások nélkül. Littlewood nevű munkatársával megpróbálták értelmezni, bizonyítani a különös állításokat, s arra a következtetésre jutottak, hogy egy matematikai zsenivel van dolguk. Rámánudzsán esetét és tételeit még mindig vizsgálják. Angol matematikus barátai úgy beszéltek róla, mint aki egy istennővel van kapcsolatban, aki mindig súg neki. Sőt még arról is fantáziáltak, hogy ha Rámánudzsán Indiából átjönne újból Angliába az óceánon keresztül, vajon az istennő követné-e. Vízen ugyanis nem tud járni. Ennyire rendkívülinek találták a tehetségét még a matematikusok is. Feltűnése döbbenetes, élete tragikus volt. Ő a mélyére látott sok matematikai problémának, volt hozzá speciális intelligenciája,

<sup>14</sup> CZEIZEL: Matematikusok, gének, rejtélyek, 15.



születésénél fogva.<sup>15</sup> Kivételes esetnek tűnik, ugyanis az emberek több mint 99%-ának nincs semmilyen vonzalma a matematika iránt. Talán azért, mert az értelem számára nem könnyen hozzáférhető. El kell fogadnunk, hogy így van.

c) Van ilyen terület máshol is. Ilyen a keresztyén hit világa is. Azonosságról nem beszélhetünk, legfeljebb hasonlóságról. Nem lehet az érzékszervekkel a hit közelébe férkőzni, sőt még csak nem is az értelem műve, nem a logika tapasztalati eredménye, nem látható dologról van szó, mégis mint személy szerinti „elkötelezettség” tapasztalható még a külső szemlélő számára is. A külső szemlélő csak annyit lát a keresztyén emberen, hogy hite miatt nem úgy cselekszik, mint azt az értelem józanul megkívánná. Mintha az illető egy másik ember volna, valamilyen másik „lélek” lakozna benne, amelyhez tetteiben igazodik. Erre mondta Pál apostol, hogy „élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus!” (Gal 2,20) Viszont ez is valóság, akármennyire is „bolondságnak” mondják – Pál apostol kifejezését használva (1Kor 1,23). A *fides Christi*, azaz a *Krisztus-hit* a teológusok számára nem kerülhető ki. Ehhez viszont nem lehet eljutni emberi erőfeszítés révén. A keresztyén ember a hitet Isten ajándékeként fogja föl. Ez a helyzet részben hasonlítható a matematikához, mert ez is egyfajta belső elkötelezettséget jelent. Miként Jeremiás próféta is „csontjaiba rekesztett tűzről” beszélt (Jer 20,9). Amint tapasztalható a művészet esetében, a hit ajándékának tényét a keresztyén ember sem magyarázza, mert nem tudja magyarázni. Nem az értelmi képesség teljesítménye. Viszont biztosítja az elkötelezettséget a teológia művelése iránt, s így elengedhetetlen feltétele annak, hogy a teológiai munkálkodás terén kibontakozzék valakinek a tehetsége. De még ezen túl is szükség van valami többletre, ami éppen a hitnek egy másik faktora, nevezetesen arról van szó, hogy csakis a hit biztosíthatja azt a látást a teológiában, amely az embernek ezt a szellemi erőfeszítését fölfelé nyitott rendszerként jeleníti meg. Maga a Szentírás is, mint a teológia művelésének alapja, azaz Isten kijelentése a maga természete szerint (*kata physin*), egy fölfelé végtelenül nyitott szellemi ajándék az ember számára. Tehát itt nem a rómaiak *Geniusa*, vagy az említett indiai „istennő” ihletéséről van szó, hanem a hittel megragadott isteni kijelentés titkának a feltárásáról. Ráadásul a teológiában is tudni kell kezelni a végtelent, mert amikor a keresztyén ember megfejt egy titkot Isten kijelentése kapcsán, akkor még több titok tárul elé, s ez a folyamat végtelen. Aki ezt nem látja, az előtt bezárult és lezárt a teológiai munkálkodás, ezért a teológiában a tehetséget vagy akár a géniuszt azok között kell keresni, akik az isteni kijelentés titkainak ezt a végtelen sorát látják maguk előtt. Ha beszélhetünk IQ- és EQ-tényezőkről, akkor a teológiában célszerű lenne bevezetni az FQ-faktort, a *fides quotient* (faith quotient). Bár ezt nem lehet mérőszámmal ellátni, mégis nélküle nem lehet senki teológus, mert betéve ismerheti valaki az összes hittételt vagy a vallási szokásokat, nem különben a Bibliát, Krisztus-hit nélkül nem jut messzire. Pál apostol is erre utal, amikor üzeni a korinthusiaknak, hogy „ha pedig Krisztus nem támadt fel, semmit sem ér a hitetek, még bűneitekben vagytok!” (1Kor 15,17)

<sup>15</sup> Vö. DARÓCZY: A matematikáról, 67. Daróczy Zoltán bővebben írja le Rámánudzsan esetét. Erre Czeizel Endre is felfigyelt Tusnády Gábor akadémikus segítségével, és mint matematikai géniuszról ír a könyvében. Vö. CZEIZEL: Matematikusok, gének, rejtélyek, 433.

d) Azt feltétlenül látjuk, érzékeljük, hogy a teológiában is, mint minden más területen, szükség van intelligenciára, aztán specifikus képességekre és elkötelezettségre. Kiemelve egy-két konkrét területet: kellő héber, görög, latin nyelvi felkészültség vagy kortörténet- és bibliai ismeret nélkül nem lehet a teológiát művelni. Az elkötelezettség pedig az elhivatásban ölt testet. Hiába mondják a szektás csoportok, hogy a Szentlélek megmutatja nekik, mit mondjanak ilyen vagy olyan helyzetben. Ez már önmagában is a kellő intelligencia hiányára vall. Erősebb kifejezést használva, szúklátókörouségről tanúskodik. A Szentlélek ugyanis nem rendelhető oda, nem idézhető meg, amikor egy nyelvi vagy nyelvtani problémával találkozunk a hívó ember, vagy amikor nem érti a bibliai összefüggéseket sem nyelvi, sem történeti vonatkozásban. A teológia műveléséhez nem elég tehát maga az elkötelezettség sem valamiféle biztos hit értelmében. Szükség van az ember szorgalmára és alkotókészségére is. Ezt azonban nem lehet megtenni kellő műveltség, mély alázat, elegendő ismeret, széles kitekintés és nyitott szemlélet nélkül. Ezek elengedhetetlen feltételei az alkotásnak a teológiában is.

De mégis mit jelenthet a teológiában a kreativitás? Azt, hogy a teológus minden erejével, teljes szellemi képességével igyekszik beelátni az Isten kijelentésének titkába, s annak mély értelmét megfogalmazni, illetve értelmesen előadni úgy, hogy az minden embernek lelki-szellemi gazdagodására váljék. A teológus sem fogja megfejteni Krisztus titkát a maga teljességében, de törekszik annak helyes felfogásával közelebb kerülni Isten megismeréséhez. A Bibliában élénk tárt kijelentés nem valami rendezetlen „információhalmaz”, amellyel önkényesen lehet bánni és a magunk kénye-kedve szerint rendezgetni. Isten kijelentése a teremtésbe beépített „információ”, amelynek a megismerése, föltárása, megfejtése Isten teremtői bölcsessége által az embernek adott ajándék. Tehát nem értelmetlen és összefüggéstelen ismeretek halmaza. Ezért a teológia az én látásom szerint úgynevezett „pozitív tudomány”, amelyet minden más tudományhoz hasonlóan fegyelmezetten szabad művelni. A kijelentés értelmét tehát egységben kell látni és alkotó módon felszínre hozni a benne rejlő igazságokat. Ez a legnehezebb feladata a teológusnak. Ha ugyanis valaki úgy akarja művelni a teológiát, hogy csupán az ismereteket halmozza és abban leli kedvét, hogy minél több fölhalmozott teológiai ismeretet tart a fejében, az az ember önmagára kulcsolt egy zárt világot. Ezen belül ugyanis lehet bővíteni a mások gondolatából származó ismeretek halmazát, de ez nem viszi előbbre a Krisztus titkának fölfedését. Azzal is jó tisztában lennünk, hogy nagy merészség kell bizonyos régi vagy berögzült tanítások megkérdőjelezéséhez és új problémakörök felvetéséhez. De hát éppen ehhez van szükség a tehetségre. A tehetséges ember pedig bátor és alázatos egyszerre! Ehhez a bátorsághoz alázatosan alkotókésznek kell lenni és keresve keresni, majd rátalálni új utakra, magasabb összefüggések meglátására, s ezzel a fölfelé nyitott szemlélettel meglátni Isten kijelentésének időszerű üzenetét a teremtett világhoz.

## Zárógondolatok

Amint láttuk, a keresztyén szemlélet szerint minden ember kapott valamilyen egyedi tehetséget a Teremtő Istenétől. Ezeket használnia is kell. Mi most a szellemi téren megnyilvánuló emberi képesség területén próbáltunk eligazodni. Gondolatainkat lezárjuk, összefoglaljuk. – Az igazi tehetség, vagy talentum, vagy akár génusz mindig valamilyen rendet lát maga előtt, illetve rendet teremt egy olyan területen, ahol még addig senki nem járt, ahol még senki nem látta meg az összefüggéseket. Ez érvényes a keresztyén gondolkodásra is. Láthattuk: a tehetség kibontakozásának, feltárulkozásának nagyon sok feltétele van, részben a velünk született adottságok révén, részben pedig a környezeti meghatározottságunk folytán. Ezeket nem hogy nem lehet egymástól elválasztani, hanem egymás nélkül nincs is értelmük. Ami pedig a teológiát illeti, ezeknek a faktoroknak sokszorozottan kell jelen lenniük, ugyanis a keresztyén gondolkodás nem nélkülözheti az ember szellemi tevékenységének egyetlen területét sem. Nincs még egy olyan tudomány, amelynek annyi más terület ismeretére volna szüksége, mint a keresztyén teológia. A hittudomány tehát nem valamilyen valóságtól elzárt „szent” tudomány, amelyhez csak a beavatottak vagy papok férhetnek hozzá. Nem ezoterikus terület az ember számára. Mind a természettudományok, mind a bölcsészettudományok, mind pedig a matematika, a filozófia és a művészetek iránt nyitottnak kell lennünk, amikor a teológiát műveljük. Istennek ugyanis csak egyetlen teremtett világa van, amely egységes egész a Teremtő felől nézve. Az erre vonatkozó ismeretek is erre az egyetlen világra vonatkoznak, s ezek mind ajándékképpen adtak az embernek. Ezek közé az ajándékok közé tartozik az ember különleges szellemi képessége is, amellyel nemcsak a természet rendjét fedezheti föl, hanem éppen e teremtettségi adottságaival megfejteti a kijelentés titkait a hitben, majd pedig azokat az embertársai javára fordítja. A Teremtő Isten megismerése az ember kiváltsága Krisztus váltságműve által. Ebben a végtelen megismerési folyamatban tűnhetnek föl a teológiában is a tehetségek, s ezek között pedig olykor találhatunk egy-egy génuszt is.

## Felhasznált irodalom

- CZEIZEL E.: *Matematikusok, gének, rejtélyek. A magyar matematikus-génuszok elemzése*, Budapest, Galenus Kiadó, 2011.
- CZEIZEL E.: *Sors és tehetség*, Budapest, Urbis Könyvkiadó, 2004.
- DARÓCZY Z.: A matematikáról. Gaál Botond 65. születésnapjára, in Fekete Károly–Kustár Zoltán–Kovács Ábrahám (szerk.): *Átjárható határok*. DRHE, Acta Theologica Debrecinensia, 2. kötet, Debrecen, DRHE, 2011, 65–68.
- VENETIANER P.: Út az „élet könyve” elolvasásához, in *Magyar Tudomány* XLVII (2002/5), 560–566.